

Oriol Casassas, historiador de la medicina

L'obra del doctor Oriol Casassas ha estat definida com una síntesi de ciència i cultura humanística. I dins aquesta darrera vessant, el cultiu de la història en els més diversos aspectes —social, polític, literari, artístic o filosòfic— ha estat una constant. Un capítol a part el constitueixen les seves «passejades» (expressió que hem trobat referida a la seva manera de tractar aquests temes) per la història de la medicina. Lluny de la superficialitat que aquesta expressió ens podria suggerir, tot seguit constatarem que en aquest camp Casassas ens ha deixat unes quantes obres de gran solidesa conceptual, reconegudament útils i que, com passa amb la majoria dels seus escrits, són un reflex de la seva polièdrica personalitat, fet que les fa especialment atractives. En el catàleg de la seva producció no ha estat aquest el tema més rellevant, però és indescindible del seu conjunt. Fent una parafrasi d'un clàssic text del professor López Piñero (*Medicina, historia, sociedad*), podríem enumerar els tres suports del pensament del doctor Casassas amb els conceptes *medicina, societat i història*, en aquest ordre (i no oblidem que ell mateix va definir la seva especialitat com a *sociomedicina*).

Es considerava l'Oriol Casassas un historiador? En tot cas, d'on li venia el seu interès i la seva relació amb els temes històrics? La resposta a aquestes qüestions ens la va donar als membres de la Societat Catalana d'Història de la Medicina amb motiu de la conferència inaugural del curs 1984-1985 (a la qual vaig tenir el plaer i la sort d'assistir) i que amb el títol «Esbós d'aproximació a l'Acadèmia i, sobretot, a les seves arrels» va sortir posteriorment publicada com a «Cinc estudiants», i forma part del llibre *Una faula i setze històries*, al qual després ens referirem. Abans d'entrar en matèria, en una d'aquelles llargues introduccions que sovint havia de limitar per no perllongar excessivament el discurs, ens va fer una reflexió sobre les tres maneres a través de les quals, segons el seu parer, es podia establir relació amb la història.

La primera seria la «professionalitat», la més rigorosa, la que pot assolir realitzacions de més relleu. Lamenta, però, que «en alguns casos no va acompanyada d'irradiació de simpatia perquè sembla que algun dels seus practicants es creuen posseïdors del dret d'exclusiva» (comentari que podria tenir a veure amb alguna situació universitària coetània, i que ara no comentarem).

La segona forma seria la del «diletantisme», concepte al qual Casassas li treu el sentit despectiu que sovint porta associat, atès que tenint en compte el seu origen italià (de *diletto*, que significa 'goig' o 'fruïció') cal entendre'l com la «dedicació a un art o a l'estudi d'una matèria no per professió sinó per una viva afecció, una plaent inclinació».

I la tercera forma d'establir relació amb la història seria la simple «curiositat», moltes vegades, una enorme curiositat. Aquesta era la via amb la qual s'identificava l'Oriol Casassas: reconeixia que l'únic títol per considerar-se historiador era la seva enorme curiositat.

Va ser, doncs, un historiador encuriós, i a la vegada, rigorós. En la mateixa conferència, va establir que la història no podia ser entesa com la simple narració dels fets del passat. Ans al contrari, i citant paraules del professor Josep Fontana, havia de ser una eina útil, per ajudar l'home a entendre la seva situació i ajudar-lo a construir més conscientment el seu futur. I per aconseguir aquest objectiu, l'estudiós de la història havia d'anar relacionant i lligant els fets amb llurs causes, estudiant de cada fet els seus motius i les seves conseqüències, dibuixant per a cada fet el panorama de l'època. Aquest concepte de la història global i a la vegada útil el va repetir posteriorment en altres llocs, reafirmant que les referències històriques havien de servir per a saber d'on venim, i sobretot per a avaluar el camí que hem fet des del punt d'origen i sospesar si és el que hauríem, entre tots, hagut de fer.

Aquest plantejament ens pot servir com a introducció a la revisió d'algunes de les seves obres: en efecte, sense exageració podríem dir que, amb l'estímul de la curiositat i la voluntat de ser útil, el nostre autor ens ha deixat uns quants treballs destacables en el terreny de la història de la medicina, dels quals ara parlarem breument.

El primer i més antic és, probablement, el més conegut. Es tracta de *La medicina catalana del segle xx*, publicat per Edicions 62 el 1970 i encara avui un llibre de referència i utilitzat pels estudiants de la matèria. El seu títol a dia d'avui ens pot dur a error respecte al seu contingut: ni explica tot el segle xx (és obvi que hi manquen els darrers trenta anys) ni es limita exclusivament als fets succeïts a partir de 1900 (amb bon criteri historiogràfic, i tal com l'autor va desenvolupar posteriorment, la consciència d'un moviment catalanista que englobava aspectes no solament polítics, sinó també culturals i mèdics la trobem ja en ple segle xix, els dies de la Renaixença). Malgrat aquestes aparents limitacions, el llibre, escrit segurament en condicions difícils per l'entorn sociopolític (per fer-nos una idea: gairebé no es parla dels metges exiliats, sinó d'«emigrats l'any 1939»), conserva la seva utilitat

com a eina de consulta gràcies a la completa i ben escollida relació de noms, fets, institucions i altres materials considerats imprescindibles amb relació a la medicina de Catalunya en l'època estudiada. Però no és solament una mena d'inventari; coherent amb les idees apuntades anteriorment, Casassas escriu l'obra convençut que la medicina, en tots els seus aspectes, va tan lligada a les condicions sociològiques, econòmiques i polítiques que la revisió de la història de la medicina d'un país denota els moviments de la història general d'aquell país. I demostra que l'aparició d'una medicina catalana conscient, que situa com a moment clau en els inicis del segle xx, és una conseqüència de la presa de consciència general a Catalunya: no en va, i coincidint amb els anys de la Solidaritat Catalana i amb la Mancomunitat, comencen a celebrar-se els Congressos de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, es constitueix la Societat de Biologia de Barcelona i s'inicien publicacions mèdiques en català.

El text està estructurat en tres blocs, després d'una introducció amb els antecedents: «Els anys 1900-1930»; «Els anys de l'Autònoma (1931-1939)», i «Avui, 1939-1969». Però arribat a aquest punt, l'historiador no vol posar el punt i final a la seva tasca i s'atreveix a fer un exercici sorprenent i potser inesperat de prospectiva, i escriu un darrer capítol que el mateix Casassas considera el més important. Sota l'epígraf: «I demà? Les perspectives», l'autor es pregunta:

I demà? Demà, què serà la Medicina d'aquest nostre vell país? En la resposta a aquesta pregunta hi ha la part més compromesa d'aquest llibre. I la part més arriscada, més vulnerable, més fantasiosa, però potser també la més útil. O, potser, l'única part útil del llibre.

I segueix una àmplia i extensa previsió de tots els canvis que caldria fer per modernitzar les estructures de la medicina del nostre país; en el seu escenari de futur, Casassas no oblida cap aspecte: la medicina i les seves relacions amb l'estructura social i econòmica, l'ensenyament, la recerca, la sanitat, l'ordenació hospitalària, les escoles dels llavors encara coneguts com a «auxiliars mèdics» (infermeres, llevadores, fisioterapeutes, etc.) i fins i tot la divulgació de la cultura i l'educació sanitàries entre la societat. Si, com deia el professor Laín Entralgo, la història és un record al servei d'una esperança, no hi ha dubte que aquestes pàgines van ser escrites amb un desig confiat de canvi de tot un món que, ara ho sabem, ja tenia els dies comptats.

Gairebé un quart de segle després del primer aparegué el segon llibre, al qual ens referirem. Escrit en col·laboració amb el doctor Joaquim Ramis va sortir publicat l'any 1993 amb el títol *Metges de nens. Cent anys de pediatria a Catalunya*. I com diu la presentació, és més que una història de metges. Un cop més, Casassas no es limita a descriure uns esdeveniments concrets, en aquest cas, la història de la Societat Catalana de Pediatria i de l'atenció als infants, sinó que ens parla també, i sobretot, de pedagogia, de sociologia, i fins i tot de política i d'urbanisme. En les seves pàgines

trobarem històries d'entrebancs i penombra, de la galerna i el llamp, de l'assistència en blanc i negre, de sapastres i d'hàbils marmessors datius, de vides truncades, d'una societat de metges-ciutadans, del dolor i de tots els innocents del món, entre altres capítols. Malgrat el seu esperit crític, o potser precisament per això, és un llibre divertit, ple d'un reconfortant humor. Amb el complement d'un utilíssim glosari escrit per en Joaquim Ramis, el llibre conserva tot el seu atractiu.

El tercer llibre que cal recordar és *Una faula i setze històries* (1999), segurament el més personal. Més que un text d'història de la medicina, que també, podríem dir que és una història personal. El subtítol ens dóna la clau: *Excursió pel camp de les ciències humanes sortint del despatx d'un metge*. Com va dir el professor Pere Lluís Font en la seva presentació: «En realitat no són setze històries, sinó una sèrie de capítols d'una única història, que és la seva, i que es pot considerar també com una faula, la faula de l'autor mateix. Són un centenar de treballs (articles, conferències, parlaments de diverses menes i en situacions diverses) en què, tot passejant-se per la història i la geografia, parla de temes aparentment (només aparentment) diversos: salut, llengua, cultura, educació, llibertat, pensament... És un recull d'obra "esparsa" però no "dispersa", perquè té una profunda unitat... L'autor és tot sencer en el llibre». I arriba a comparar-lo amb els *Assaigs* de Montaigne: «pel seu llenguatge saborós, per la seva frescor, per la seva capacitat narrativa, per la seva llibertat d'estil i de pensament, per la seva profunda humanitat, per la presència (no intencionada, però ben real) de l'autor en cada pàgina. I també perquè, com en el cas dels *Assaigs* de Montaigne, se'n pot començar la lectura per qualsevol capítol». D'acord amb aquesta apreciació, i deixant a banda l'interès del llibre com a font historiogràfica per a conèixer el personatge Oriol Casassas, l'historiador de la medicina farà bé d'obrir les seves pàgines pels capítols en els quals l'autor llueix la seva erudició en el terreny de la biografia historicomèdica. Aquesta és una temàtica que l'autor cultivà en diferents moments de la seva producció, com veurem tot seguit. En el llibre ara esmentat hi trobem una bona selecció de biografies curtes, o retrats, de diferents personalitats mèdiques, que van des de personatges d'un «pretèrit venerable», Antoni de Gimbernat i Anton de Borja, fins als il·lustres contemporanis, com Josep Trueta, Pompeu Pascual, Màrius Torres, Pere Calafell i Josep Alsina i Bofill, entre d'altres, sense oblidar els d'un passat recent, entre els quals destaca August Pi i Sunyer.

En el terreny dels estudis biogràfics, sobresurt un altre llibre de pes: *Josep Alsina i Bofill, l'exemple* (1996); no és simplement un recorregut per la vida d'aquell gran metge, lingüista i patriota, exemple per a tots; el biògraf aprofita per fer també un aprofundit estudi del seu entorn i del seu temps, i ens apropa així al conjunt de tota una època. I encara, sense moure'ns d'aquest apartat, cal recordar unes semblances biogràfiques editades per aquest Institut d'Estudis Catalans i que Casassas dedicà a tres personatges protagonistes de la medicina catalana: els doctors Miquel A. Fargas i Roca, Josep Trueta i Raspall i Leandre Cervera i Astor. Són pe-

ces curtes però ben estructurades a partir de fonts primàries d'arxiu, raó per la qual encara poden aportar bona informació als estudiosos.

Acabarem aquesta modesta aproximació a l'obra historicomèdica del doctor Oriol Casassas resumint els temes prevalents en la seva bibliografia. En aquesta apressada revisió destacaria la història de les activitats de la Societat Catalana de Biologia i també de la Societat Catalana de Pediatria; un altre tema foren diversos estudis detallats dels Congressos de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana (amb treballs publicats dins el llibre que resumeix la seva història, a cura del doctor Joaquim Ramis), i encara hi podríem afegir el seu interès per la Universitat Autònoma dels anys trenta, tema d'una de les seves darreres col·laboracions en el curs República, universitat i autonomia, que va tenir lloc a la Universitat de Barcelona el juliol de 2008.

Ja hem dit abans que l'Oriol Casassas sentia un profund respecte pels historiadors. Potser per aquesta raó, un excés de prudència va fer que la seva relació amb les institucions representatives d'aquest món fos molt discreta, podríem dir que gairebé anecdòtica. Una participació activa en el Primer Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana, celebrat a Barcelona i Montpeller el juny de 1970 (amb el seu llibre *La medicina catalana del segle xx*, maig de 1970, encara calent a les llibreries); la vicepresidència del Segon Congrés (Barcelona, 1975); alguna conferència ocasional com l'esmentada al principi en les sessions de la Societat Catalana, i un breu pas com a membre del Patronat del Museu d'Història de la Medicina de Catalunya entre 1980 i 1982. Tot plegat no tindria una gran transcendència. Però, com hem intentat expressar, ens queda la seva obra, que continuarem consultant i que justifica amb escreix els actes com el que avui estem celebrant.

CARLES HERVÀS I PUYAL

Expresident de la Societat Catalana d'Història de la Medicina
Acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya